

НАЦИОНАЛНОТО СЪЗНАНИЕ НА БОСНЕНСКИТЕ МЮСЮЛМАНИ И ПОСТДЕЙТЪНСКА БОСНА

Д-р Милена Калфова

Пробемът за реинтеграцията на Босна и Херцеговина след драматичните военни действия през 90-те години на 20 век се намира в пряка зависимост от националното съзнание на нейното мюсюлманско население и най-вече от намирането на онази ниша, в която техният сръбски и хърватски етнически произход би бил примирен с изповядваната от тях религия.

Босна и Херцеговина дава възможност за наблюдение върху съвместното съжителство на три цивилизации, моделирани от православието, католицизма и исляма, което придава определен конфесионален архетип на националното съзнание на живеещите там сърби, хървати и мюсюлмани. Фактът, че мюсюлманското население на областта няма изградено национално самосъзнание поражда надеждата, че то лесно би могло да усвои сръбската или хърватската националност, имайки предвид общия му етнически произход със сърби и хървати.

Стремежът за неговото привличане към сръбската или хърватската национална каузи придобива особено значение след сътворяването на югославската държава (1918), в която противопоставянето на сърби и хървати надделява над чувството им за югославска общност. При това Босна и Херцеговина се очертава като буферна зона между сръбските и хърватските земи, което и придава изключително значение както за сръбската, така и за хърватската страна.

Включването на босненско-херцеговинските мюсюлмани в Първата Югославия дава нови измерения на проблема за националното им самосъзнание. Проблемът за тяхната национална себеидентификация и за интегрирането им в югославската държава в голяма степен се предопределя от необходимостта те да се впишат в една християнска общност. Ситуа-

цията се усложнява допълнително от факта, че в малкия географски ареал на Босна и Херцеговина се сблъскват католицизма, православие и исляма, всеки от които носи претенциите за световно господство. Основен фактор за противоречивостта на националната ориентация на мюсюлманите се явява смяната на ценностите – те трябва да се интегрират в една държава, доминирана от християни, т.е. „неверници“, които според исляма са хора от по-нискостояща категория. Принадлежността към тази религия формира у тях логика и ценностна система, различаваща се от тази на християните. Фактът, че Коранът е единствената свещена книга, която официално проповядва идеята за свещената война, налага модел на психология и съзнание, тласкащи към враждебност и противопоставяне спрямо представителите на „другите“ религии. Така толерантността като основа за съжителството на представители на различни религии се преплита със съперничество и дори враждебност, като надделяването на единия или другия ценностен слой често се определя от манипулирането от страна на държавните институции или на определени политически сили съобразно собствените им интереси.

С течение на вековете религията и цивилизацията на исляма формират у босненските мюсюлмани сцепление на конфесионална основа, превръщайки ги в изолирана от сърби и хървати група. Допълнителен фактор на тази изолация се явява тяхното съзнание за отлика и от турците – носители на исляма – и по отношение на историческата традиция, и по етнически произход, език, моногамен начин на устройството на семейството, които ги доближават до „неверниците“ – сърби и хървати. Тази раздвоеност поражда в тяхното себеусещане не само противопоставяне между „правоверни“ и „неверници“, но и между „истински“ и „неистински“ мюсюлмани.

Съзнанието за отлика от турците – техни единовеци, кара босненските мюсюлмани да се идентифицират като нещо отделно и различно от тях. Употребявайки за собствената си идентичност понятието „турци“, те обозначават верската си принадлежност, докато за турците използват „туркуши“ и „османли“.¹

Намиращи се на границата на две цивилизации – християнската и мюсюлманската, носещи черти, принадлежащи както на едната, така и на другата цивилизация, босненските мюсюлмани имат две възможности пред себе си – да се превърнат в мост, обединяващ двата свята или да попаднат в положение то на „двойна изолация“ между тях. И ако надделяването на първата алтернатива изисква време и възможност за еволюция, то социалната, икономическата и националната конфронтация в едно слабо развито общество правят далеч по-лесна реализацията на втората.

В условията на нарастващата сръбско-хърватска конфронтация, на засилващи се социално-икономически противоречия босненско-херцеговинските мюсюлмани възприемат югославската национална идея, не само като фактор за тяхната интеграция в държавата, но и в парадоксално противоположен смисъл – като средство за избягване на отъждествяването на мюсюлманите със сръбската или хърватската нация, за да се съхрани ислямската им идентичност. Така югославизмът, създаден като концепция на обединението, в рамките на практическото му приложение между двете световни войни се оказва парадоксално деформиран като аргумент за разединение и противопоставяне на сърби, хървати и мюсюлмани.

Отчуждението между тези три групи сериозно затруднява изграждането на общо национално съзнание. Мюсюлманите в Босна и Херцеговина се оформят като своего рода „контактна група“, върху чието национално себеусещане въздействат противоречиви тенденции – просръбска, прохърватска, проюгославска, пробосненска, промюсюлманска, без нито една от тях да се избистря и да взема превес. Над всичко доминира съзнанието им за ислямска общност, без то обаче да може да се нарече мюсюлманско национално съзнание. Надделяването на дадена тенденция стои в пряка връзка с конкретната историческа ситуация и със състоянието на националните процеси в Югославската държава и на Балканите въобще.

Стремжът за разграничаване на мюсюлманите от християнското население на областта ги прави естествени възприемници на „бошняшката национална концепция“. В историо-

графията появата на идеята за бошняшка национална ориентация се свързва със сепаратизма на босненските капетани през XVIII–XIX в. Първите опити за пропаганда на бошняшката идея в нейния тясно религиозен смисъл се извършват през 60-те години на XIX в. по идея на босненския везир Топал Шериф Осман, управлявал областта между 1861–1869 г. В Сараево започва да се издава „Босненски вестник“, който лансира концепцията за босненския народ, исторически свързан със средновековната босненска държава, чийто наследник се явяват мюсюлманите.²

Общобосненската идентификация, присъстваща в преднационалното колективно съзнание, се издига на ниво национална политика и се формулира като всеобхватна програма за изграждане на босненска нация по време на австроунгарския режим на Бенямин Калай (1882–1903). Признавайки сръбския етнически характер на Босна, Калай счита, че за разлика от сръбите, които не са успели да изградят единна държава пред Средновековието, Босна само в началото на средните векове е дял от Сърбия, след което бързо се отделя от нея като независима държава или като васал на унгарската корона. „Наистина отделни дялове на Босна се включват в Сърбия, но цяла Босна никога не е била интегрален дял от сръбската държава.“³

Тези обстоятелства според Калай формират известно вътрешно единство в Босна, което я отделя от Сърбия и създава възможност да се формира **бошняшка политическа нация**. Аргумент за нейното изграждане той вижда в историческия континуитет на босненската политическа самостоятелност, която се съхранява до най-нови времена.

Според Калай основите на босненската индивидуалност по отношение на сърби и хървати през средните векове дава богомилството, което инспирира борбата за независимост на Босна. В този смисъл той излиза с тезата, че мюсюлманите са носители на богомилския сепаратизъм и пазители на богомилската политическа и национална специфика. От идеята за мюсюлманите като наследник на богомилската индивидуалност и водещ елемент на босненското население от времето на османската власт Калай достига до концепцията за мюсюлмани-

те като градивен компонент на босненската нация. Действително той никъде не заявява това директно, а само го потвърждава косвено чрез схващането, че мюсюлманите „днес са единствени носители на държавната идея на Балканите.“⁴

За утвърждаването на „босненската политическа нация“ особено значение се придава на изграждането на босненски литературен език, който да подчертае „националната специфичност на населението“.

Политиката на Калай за изграждане на босненска нация дава твърде незадоволителни резултати както сред християнското, така и сред мюсюлманското население на областта. Изградените и утвърдени сръбско и хърватско национално самосъзнание на християните ги прави индиферентни към опитите за приобщаване към други национални конструкции. Съседството със сръбските и хърватските земи, както и наличието на активна сръбска и хърватска национални пропаганди правят тази концепция трудно усвоима като национална ориентация от страна на християните. Що се отнася до мюсюлманските маси, тяхната изостаналост и консервативна изолираност се явяват причина за аморфността на националното им съзнание и сериозно затрудняват устояването на бошняшката идея от тяхна страна.

Концепцията на бошнячеството се усвоява и пропагандира преди всичко от онези мюсюлмански интелектуалци, които чрез нея се стремят да затвърдят ислямската си идентичност и да се диференцират от сърбите и хърватите като отделен национален елемент. Същевременно те виждат в тази идея средство мюсюлманите в област да възвърнат доминиращото си положение спрямо християните.

С разпадането на Австро-Унгария и създаването на Първата Югославия бошнячеството като национална идеология и програма слиза от политическата сцена, доколкото изчезва империята – инструмент за неговото поддръжане и насаждане. Но идеята за босненската индивидуалност се съхранява като **пасивен ценностен слой** в съзнанието на мюсюлманското население на областта. В рамките на Първата Югославия неговият периметър за изява е твърде стеснен и проявенията му са предимно косвени в рамките на регионализма. Този регионализъм все

още не прераства в национална ориентация. Неговите прояви по времето на Първата Югославия са крайно незначителни. Но самото му съществуване като пасивен ценостен слой в съзнанието на населението дава потенциална възможност в една историческа перспектива той да намери приложение в търсенето на приемлив национален модел, който да легитимира мюсюлманите като отделен от сърбите и хърватите елемент.

След Втората световна война Босна и Херцеговина се превръща в част от югославската федерация, запазвайки географските и историческите си граници. Превръщането на тази област в република, която е равнопоставена на останалите, по същество означава нещо повече от реализиране на старите възжеления на мюсюлманските водачи за автономия. **За разлика от другите републики обаче, Босна и Херцеговина няма свой специфичен национален елемент. При нейното конституиране като мотив се посочват самостоятелната историческа съдба на нейното население и географският признак.** Реалният мотив за обособяването и като равноправна република е необходимостта да се намери буфер между сърби и хървати, чийто противоречия стоят в основата на разпадането на Първата Югославия. Ролята на такъв буфер е отредена на Босна и Херцеговина, която се намира между Република Сърбия и Република Хърватска. В реч пред младежи от Източна Босна през 1945 г. Тито признава: „Босна е федеративна единица, каквито са Сърбия и Хърватско и всички останали републики. Ние я създадохме, за да сложим край веднъж завинаги на различните претенции както на хърватските, така и на сръбските шовинисти. Направихме го, за да попречим на всеки бъдещ сблъсък в самата Босна – на първо място между сърби и хървати.“⁵

В духа на интегралното югославяноство на „братството и единството“ във федералната конституция от 1946 г. и в републиканската конституция на Босна и Херцеговина изобщо не се споменават отделен народ или нация. В републиканската конституция се посочва, че Босна и Херцеговина се конституира като „държавност на своите народи, без разлика от народност и вероизповедание“⁶.

До 1958 г. на босненско-херцеговинските мюсюлмани се дава възможност при преброяванията да се декларират като сърби, хървати или „югославяни национално неопределени“. Именно към третата възможност се насочват техните предпочитания, сочат данните от преброяванията.⁷ Дори в условията на „социалистическото югославянство“ те търсят онази ниша, която би им позволила да избегнат споделянето на една обща националност с християните-сърби и хървати. Впреки че югославизмът е лансиран от самия Тито, който се обявява за югославянин, той се възприема предимно от представители на смесените бракове.⁸ При все че югославизмът като национално-политическа доктрина има предназначението да послужи като убедително доказателство, че народите на федерацията са споени от идеите на комунизма, той се възприема от босненско-херцеговинските мюсюлмани нееднозначно. От една страна той им дава възможност да избегнат отъждествяването със сърби и хървати. От друга страна обаче той се възприема и като заплаха за размиване на мюсюлманската им идентичност и средство за превръщането на Югославия в унитарна държава.

След Втората световна война мюсюлманската интелигенция продължава да се лута между сръбската, хърватската, бошнячeskата и югославската идеи. През 1950-те години е направен опит да се лансира бошняшката национална концепция, но тя не се възприема не само от сърбите и хърватите, но и от мюсюлманите в републиката. Това се дължи не само на факта, че бошнячеството има съдържание като регионално, а не като национално понятие, но и на факта, че босненско-херцеговинските мюсюлмани търсят такава национална идентификация, която да ги отдели от сърбите и хърватите. Според професор Атиф Пуриватра понятието „босенец“ означава отричането на сърби, хървати и мюсюлмани в републиката, а бошняшката национална концепция подобно на югославизма има за цел да размие идентичността на тези три елемента.⁹ Енвер Реджич защитава това схващане с мотивацията, че „...всички народи на Босна и Херцеговина по своята териториална принадлежност са босненци. Босненското самосъзнание всъщност е териториално-политическо, резултат от об-

ция език и вековния континуитет на споделената територия, минало и политическа автономия“.¹⁰ Новият политически (светски, комунистически) контекст на обществените отношения в Федеративна Югославия в известна степен тушира религиозните различия между трите компонента на Босна и Херцеговина. Все по-често се регистрират смесени бракове. „Интегралното бошнячество“ се развива като културен феномен, без обаче то да може да се нарече национална принадлежност. Фактът, че Югославската федерация се изгражда на национален принцип, логично провокира въпроса „чия е Босна и Херцеговина“, превръщайки за пореден път областта и нейното мюсюлманско население в „ябълка на раздора“ между сърби и хървати. Същевременно за разлика от останалите югославски републики областта не е национално хомогенна. Конституирането и като отделна република на федерацията дава възможност на мюсюлманите под формата на борба срещу великосръбския и великохърватския национализъм да излязат с претенции за изключителното си право върху идентичността на областта.

Необходимостта да се намери баланс между сърби и хървати тласка ръководството на СЮК да възприеме концепцията за „мюсюлманска нация“, която да изиграе ролята на буфер между тях. Тази необходимост се чувства особено остро след Брионския пленум (1966), на който е отстранен Александър Ранкович. Именно неговото отстраняване служи като сигнал за избухването на националистически вълнения във всички югославски републики. Борбата между сърби и хървати относно националната принадлежност на мохамеданското население на Босна и Херцеговина се подновява с нова сила. Същевременно мюсюлманската интелигенция настоява за признаването на босненско-херцеговинските мюсюлмани като отделна нация. Въпреки, че Четвъртият конгрес на босненските комунисти (1964) признава, че босненско-херцеговинските мюсюлмани нямат изградена национална идентичност като сърбите и хърватите¹¹, на него се признава тяхното право на национално самоопределение. За първи път през 1967 г. професорът-историк от Сараевския университет Мухамед Фили-

пович формулира претенциите на босненско-херцеговинските мюсюлмани да бъдат признати за отделна нация.¹² Филипович е изключен от партията, но само няколко месеца по-късно (февруари 1968) ЦК на босненските комунисти декларира, че „мюсюлманите са отделна нация“.¹³ Тази декларация засилва опасенията на част от сръбските комунисти, според които признаването на мюсюлманската национална идентичност би дало тласък на сепаратизма. Един от членовете на Съюза на сръбските комунисти Йован Марианович, подкрепен от Добрица Чосич през май 1968 г. настоява партията да излезе с резолюция против претенциите на мюсюлманите.¹⁴ Мнозинството в ЦК на ССК осъжда Марианович и Чосич и двамата са изключени от партията. Последвалата статия на Авдо Хумо „Мюсюлманите в Югославия“, публикувана през юли с.г. е симптом за нарастващия страмеж на босненско-херцеговинските мюсюлмани да се възползват от падането на Ранкович и да извоюват признаване на националната си идентичност.¹⁵ „Да не се види истината за босненските мюсюлмани, да не се разбере тяхната специфичност – пише Хумо, – означава да се изпадне в субективни интерпретации на социалистическите национални взаимоотношения“.¹⁶ След като още през 1961 г. е дадена възможност в графата за етническо определение при преброяванията да се включи и понятието „мюсюлманин“, през 1968 г. официално е призната мюсюлманската нация. Този акт е предназначен и да издигне авторитета на Югославия като лидер на Движението на необвързаните сред страните от третия свят, повечето от които са мюсюлмански.

При преброяването от 1971 г. мюсюлманите за първи път са включени като отделна нация. Неизбежно това кара сърбите и хърватите в Босна и Херцеговина да се чувстват застрашени от набиращия сили мюсюлмански национализъм. Ето защо част от членовете на ЦК на Съюза на комунистите на Босна и Херцеговина настояват „мюсюлманин“ като етническа категория да обхваща само жителите на тази република и Санджак, като по този начин предотвратят пълното признаване на мюсюлманската нация и я обвържат с републиканското гражданство.¹⁷

Непосредствено след преброяването именно мюсюлманският въпрос става поредният повод за изостряне на междурепубликанските отношения, което още веднъж демонстрира крехкостта на „националната хармония“ в Югославската федерация. Началото на конфликта дава изказването на професора от Сараевския Университет Есад Чимич, който в едно предаване по телевизията заявява, че югославските мюсюлмани не са нация, а „национален хибрид“, защото „... за тях е твърде късно да са народ и твърде рано да са нация“.¹⁸ Действително той не изключва възможността те да притежават някои от бележите на нацията, но в същото време поставя въпроса до колко тези, които на преброяването са се определили като „мюсюлмани“ в етнически смисъл, са го направили под натиск.¹⁹

Реакцията на Изпълнителното бюро на Съюза на комунистите на Босна и Херцеговина е незабавна. Неговият председател, историкът Атиф Пуриватра обвинява Чимич, че изказването му противоречи не само на политиката на СЮК по националния въпрос, но и на „социалистическото понятие за нация“.²⁰ Спорът между двамата професори бързо напуска академичните очертания и дава тласък на остра полемика между републиканските ръководства на Македония и Босна и Херцеговина относно статуса на мюсюлманите в Югославската федерация. В резултат на признаването на мюсюлманската нация като „мюсюлмани“ в етнически смисъл се самоопределят изповядващите исляма във всички републики. Този проблем е особено болезнен за Македония, в границите на която живее значителен дял мюсюлманско население (не само албанците-мюсюлмани, но и известен брой славяноезични мюсюлмани). За македонските мюсюлмани признаването на новата „нация“ е възможност да избегнат идентифицирането им като „македонци“, което е удар по стремежа на македонските комунисти да демонстрират и утвърдят принадлежността на всички граждани на републиката към новоизобретената „македонска нация“.

Победата на босненско-херцеговинските мюсюлмани в дискусиата с македонското републиканско ръководство ги окуражава да започнат агитация за промяна на името на Република Босна и Херцеговина в „Мюсюлманска Република Бос-

на и Херцеговина“. Техният мотив е, че във всички републикански конституции е записано, че съответната република е държава на определена нация (т.напр. Република Сърбия – на сърбите, Република Хърватско – на хърватите и т.н.), от което следва, че Босна и Херцеговина трябва получи конституционна санкция като държавност на мюсюлманската нация. Едновременно с идеята за обявяване на Босна и Херцеговина за „мюсюлманска република“ босненски езиковеди започват да прокарват идеята, че „босанският“ език, т.е. диалектът на мюсюлманите трябва да бъде признат за отделен от сърбо-хърватския език.²¹

Ръководството на СЮК прави опит да спре набиращия скорост мюсюлмански национализъм като в края на 1972 г. сваля от постовете им двама от лидерите на Съюза на комунистите на Босна и Херцеговина – Авдо Хумо и Осман Карабегович, обвинявайки ги в „пропаганда на мюсюлмански екстремизъм и национализъм“.²² При все това взетите мерки не успяват да спрат все по-тясното обвързване на мюсюлманския национализъм с панислямизма. През 1983 г. Алия Изетбегович е осъден за публикуваната от него „Ислямска декларация“, станала печално известна с лозунга „No East, No West, Islam is the Best“. Пропагандиращ създаването на теократична ислямска република Босна и Херцеговина по модела на Иран, Изетбегович заявява: „Ислямът и неислямските системи са разделени... Не може да има мир или съжителство между ислямската вяра и неислямските социални и политически институции... Ислямът е идеологията на мюсюлманската общност, панислямизмът е негова политика“²³.

„Ислямската декларация“ не е изолирано явление в политическия живот на Босна и Херцеговина през 70–80-те години. През този период в политическия елит на републиката идва ново поколение, прегърнало идеите на мюсюлманския национализъм и панислямизма, което разполага и със здрави връзки в мюсюлманските страни от Близкия Изток. Именно това поколение използва исляма като средство за политическа мобилизация.

Разпадът на югославската федерация в началото на 90-те години поставя неизбежно въпроса: Може ли Босна и Херце-

говина да просъществува като мултиетническо и мултикултурно общество, при условие, че федералната държава изчезва? Преди избухването на войната в Босна нейният президент е мюсюлманин (Алия Изетбегович), министър-председателят е хърватин (Юре Пеливан), а председателят на парламента – сърбин (Момчило Краишник), но и тази формула не успява да спаси мира в републиката. Разпадането на общата държава лишава гражданите на Босна и Херцеговина от гарант за сигурността и мирното съжителство на трите конфесионални общности. Невъзможността хората да се идентифицират със старите стереотипи- комунисти, югославяни довежда до отчаяното търсене на нови идентичности, които обикновено се откриват в старите ниши на етничността и религията. Това ги гласка към търсене на сигурност в собствената етнорелигиозна общност, което ускорява процеса на дезинтеграция и задълбочава конфронтацията и сепаратизма. По думите на Самюъл Хънтингтън „репресивният, но мирен социален ред на държави, ангажирани с твърдението, че Бог не съществува, е заменен с насилието на народи, вярващи в различни богове“²⁴. Тези процеси в периода 1991–1992 г. намират израз в промененото отношение на босненското население спрямо партиите, изградени на етническа и конфесионална основа. Само няколко месеца преди първите свободни избори допитване до общественото мнение в републиката сочи, че 74% от босненските жители са против тези партии и дори считат, че на тях трябва да им бъде забранено да участват в изборите. Няколко месеца покъсно с учудваща активност същите тези жители гласуват за заклеймените от тях националистически партии и по този начин довеждат на власт три етноконфесионални елита, прегърнали идеите на сепаратизма. Етническите прочиствания по време на войната и укрепената от тях религиозна идентичност бавно, но сигурно превръщат Босна и Херцеговина от Швейцария на Балканите в Иран на Балканите.

Наложени със сила от външна страна, Дейтънските споразумения (1995) „отбелязаха края на войната, но само началото на мира“²⁵. Преди всичко тези споразумения не разрешават главния проблем, довел до четиригодишната трагедия: инте-

грация или пълно разединение? Босненското общество, което до разпада на Югославия е общо взето светско, по време на войната все повече се затваря в тесни конфесионални рамки. Разделението между православни, католици и мюсюлмани става все по-болезнено и непреодолимо. Унищожени са почти всички символи на мултиетническа Босна от преди войната. В Сараево не само че отдавна няма нито един паметник на „певица на Босна“ Иво Андрич, но авторитетни бошняшки литературни критици и литературни историци характеризират творчеството на единствения южнославянски нобелист като служещо на великосръбската идея. През юни 1999 г. босненската културна общност в Тузла „Възраждане“ (Preporod) предлага „...отпадане от списъка на наименованията на улиците и площадите в Тузла на името на писателя Иво Андрич, който... непосредствено преди Втората световна война се включва в машинациите на великосръбските хегемонисти и дава крупен принос към фашисткия инженеринг за етническо прочистване на мюсюлманите на Балканите“.²⁶ В хода на войната преобладаващата част от босненските сърби и хървати са принудени да се изселят от областите, контролирани от правителството в Сараево, а малцината, които остават, постепенно са изключени от престижните професии и от участие в социалните институции. Ислямът придобива все по-нарастващо значение за националната идентификация на босненско-херцеговинските мюсюлмани и се превръща в компонент на официалната политика. В медиите мюсюлманският национализъм постепенно измества босненския мултикултурен национализъм. Босненският диалект е обявен за различен от сърбо-хърватския език, като в него все повече навлизат турски и арабски думи. На практика босненската държава и босненското общество се намират под нарастващия контрол на Партията на Демократичното Действие на Алия Изетбегович. Тя има решаващо влияние в армията, администрацията и публичния сектор, превръщайки се в „оръдие за прокарване на ислямски авторитаризъм, белязан от привичките на комунистическото управление“.²⁷ Унитаристката политика, провеждана от Алия Изетбегович, става причина за разрив между него и министър-председателя

Харис Силайджич, който защитава идеята за мултиетническа Босна и подава оставка през януари 1996 г. в знак на протест срещу тенденцията Босна да се управлява като „държава-партия, превръщаща се в зона на фундаментализма.“

Травмите от войната правят твърде проблемно мирното съвместно съжителство между трите общности в рамките на „две формации под общ покрив“. При все че, когато Босна и Херцеговина обявява своята независимост Алия Изетбегович лансира тезата за многоетнична, мултикултурна държава, в която мюсюлманите да имат доминиращи позиции, в последствие неговата политика все по-тясно се ангажира с „мюсюлманския национализъм“, изоставяйки идеята за мултикултурна държава. В училищата се разширяват програмите по религиозно обучение на учениците-мюсюлмани, а новите учебници възхваляват османското владичество.²⁸ Държавата предприема атака срещу смесените бракове.²⁹ Босненската армия е почти изцяло ислямизирана- мюсюлманите са над 90% от числения и състав, а в елитните части – 100%. В повечето военни части намират място мюсюлмански религиозни символи и практики.³⁰ Въпреки че Дейтънското споразумение изисква всички чуждестранни бойни части да напуснат страната, правителството урежда босненско гражданство на около четири хиляди муджахидини и ирански републикански гвардейци.³¹ „Босненското правителство дължи много на тези групи и особено на иранците – предупреждава представител на американската администрация в края на 1996 г. – След дванайсет месеца ние вече ще сме се изтеглили, но муджахидините ще останат.“³² Мюсюлманският национализъм, лансиран от управляващата партия става все по-краен и претендиращ да обсеби идентичността на Босна и Херцеговина.

В стремежа си да легитимират мюсюлманския дял от населението на Босна и Херцеговина като отделен национален компонент неговите лидери съживяват и пропагандират и бошняшката национална концепция, сътворена от Бенямин Калай в края на XIX в., придавайки и подчертано ислямски облик. Необошнячеството се изявява в две форми – интегрално и мюсюлманско бошнячество.

Политическата сила, лансираща интегралното бошнячество като национална концепция и път за помирение на различните конфесионални общности в Босна и Херцеговина е Либералната Бошняшка Организация (ЛБО), която преди да приеме това име през 1992 г. се нарича Мюсюлманска Бошняшка Организация (МБО). След разрива с Адил Зулфикарпашич тази партия се ръководи от професора историк Мухамед Филипович. Според думите на нейния заместник-председател Салих Фочо всички граждани на Босна и Херцеговина са бошняци без разлика на верската им принадлежност.³³ Тази партия се стреми да привлече „не само мюсюлманите, но и сърбите и хърватите“.³⁴ Любопитно е да се отбележи, че другият заместник-председател на ЛБО е д-р Авдо Спахо-син на не-безизвестния председател на някогашната ЮМО Мехмед Спахо.³⁵ В духа на традициите наследени от Югославската Мюсюлманска Организация тази партия се стреми към коалиция с хърватите, като придава на изповядваното от нея бошнячество известен прохърватски уклон. Показателно е в това отношение твърдението, че „католическата църква е била най-силният носител на бошнячеството в тези земи“.³⁶

В противовес на „интегралното“, „мюсюлманското“ бошнячество разглежда като носители на бошняшката националност само мюсюлманите. Най-изтъкнати застъпници на тази идея са д-р Смаил Балич, Адил Зулфикарпашич, Алия Исакович, според които първоначално всички жители на Босна и Херцеговина са били бошняци, но в резултат на религиозното разделение, през XIX в. християните престават национално и политически да се усещат бошняци, а единствени носители на босненския национален дух остават мюсюлманите.³⁷

Д-р Смаил Балич дава знаменателно подзаглавие на своята книга „Културата на бошняка“ – „Мюсюлманският компонент“.³⁸ Впоследствие той заявява пред журналисти: „...развитието на политическите и културни процеси през XIX и XX в. довежда до това, че бошнячеството пада само върху мюсюлманския дял от населението“.³⁹ Адил Зулфикарпашич на страниците на люблянския вестник „Младина“ още през май 1989 г. твърди, че „католиците се определят като хървати, правосла-

вните – като сърби, а само мюсюлманите остават верни на своето бошняческо чувство“.⁴⁰

Най-видният идеолог на „мюсюлманското бошнячество“ Алия Исакович заявява: „Има дори образовани хора, които мислят, че под названието „бошняк“ може да се разбира бошняк-мюсюлманин, бошняк-католик, бошняк-православен. Това са произволности, които миришат на някакъв босненско-херцеговински унитаризъм“.⁴¹

Терминът „бошняк“, наложен в мюсюлманския му аспект, изиграва ролята на изключително силен фактор за манипулация на масовото съзнание, особено на слабо запознатото с балканските проблеми западно обществено мнение. По логиката на опростената асоциация в масовото съзнание „бошняк“ се възприема като тъждествено на „жител на Босна“, следователно „не-бошняк“ се схваща като равно на „чужденец“. Оттук се налага мнението, че Босна принадлежи само на „бошняците“, т.е. на мюсюлманите, а „не-бошняците“ сърби и хървати са чужденци в тази земя. Точно тази идея защитава статията на Джон Питър Махер, който на страниците на „Chicago Tribune“ обвинява сърбите, че отнемат мюсюлманска земя.⁴²

Стремежът да се придаде гражданска легитимност на мюсюлманския дял от населението на Босна и Херцеговина посредством бошняшката национална концепция се явява допълнителен фактор на разделението и противопоставянето между различните компоненти в новосъздадената държава.

Опитите за намиране на работещ модел за реинтегрирането на постдейтънска Босна са незначителни и резултатите от тях са повече от скромни. Наред с травмите от войната и разнопосочните интереси на външни фактори и сили, като трудно преодолим дезинтегриращ фактор се очертава нежеланието на нейното мюсюлманското население да споделя една мултикултурна общност с християните, което намалява и без това ограничените шансове за стабилизиране на следвоенна Босна и Херцеговина.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Begovic, M. „Muslimani u BiH“: „Biblioteka Politika I drustvo“, Beograd, 1938, s. 48л.
- ² Чорович, В. „Политичке прилике Босне и Херцеговине“, Београд, 1939, с. 19 л.
- ³ Kraljacic, T. „Kalajev rezim u Bosni I Hercegovini (1882–1903)“, Sarajevo, 1987, 61 л.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Тито, Ј. Б. „Борба за Југославије“, Београд, 1947, с. 28.
- ⁶ Устав ФНРЈ и Устави народних република“, Издање Службеног листа ФНРЈ „Београд, бр. 48, с. 267–268.
- ⁷ Лазаров, К. „Националните взаимоотношения в социалистическа Југославија“, София, 1978, с. 48.
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Purivatra, A. „Problemi samoupravljenja bosansko-hercegovackih muslimana“: „Federalizam I nacionalno pitanje“, Zbirka radova, Beograd, 1971, s. 267.
- ¹⁰ Redzic, Enver. „O posebnost bosanskih muslimana“: „Pregled“, 4, 1970, s. 480.
- ¹¹ Ramet, Pedro. „Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1963–1983“, Indiana University Press, 1984, p. 358.
- ¹² Ramet, P. Op. Cit.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Ibid.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ Ibid.
- ²² Ibid.
- ²³ Пълният текст на Ислямската декларация е публикуван в Pinson, Gabriel – „Mourir pour Sarajevo“, Paris, 1994.
- ²⁴ Хънтингтън, Самюъл – „Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред“, София, „Обсидиан“, 1999, с. 377.
- ²⁵ „Несвършеният мир. Доклад на международната комисия за Балканите“, София, 1997, с. 84.

- ²⁶ ХЪНТИНГЪН, С., *Op. cit.*, с. 392.
- ²⁷ *Economist*, 20 January 1996, p. 21.
- ²⁸ Denitch, Bogdan Denis. „Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia“, Minneapolis : University of Minnesota Press, 1994, pp. 108–109.
- ²⁹ Markovic, B. “Yugoslav Crisis and the World. Chronology“. Сборник документи, Belgrade, 1996, p. 12.
- ³⁰ *Ibid*, p. 14.
- ³¹ Michael Mayer. „Europe’s Would be Nation“, *Newsweek*, 25 July.
- ³² *Ibid*.
- ³³ Foco, S. *Bosnjastvo bez muslimanskog predznaka*, Hrvatski bosnjski tjednik, 12, XI, 1994, s. 24.
- ³⁴ Танаскович, Д. „Противоречности необошњаштво“: „Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена“, Београд, 1995, с. 51.
- ³⁵ *Ibid*.
- ³⁶ Srecko Dzaja. „Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba biskupije“ *Odjek*, 1991, s. 17–18.
- ³⁷ “Ja, Bosnjak“, *Sandzak III*, 53, 1994, 11.
- ³⁸ Balic, S. „Kultura bosnjaka, Muslimanska komponenta“, *Вес*, 1973, s. 76.
- ³⁹ Цит. по Танаскович, Д. *Ibid*, s. 52.
- ⁴⁰ *Ibid*.
- ⁴¹ *Ibid*.
- ⁴² *Chicago Tribune*, 17.I.1993, p. A11.